

онному столу, и я, плохо соображая, что делаю, держал ногу раненого, стараясь не смотреть, как Покровский пилит белую сахарную кость стальной цепкой пилкой. Внезапно нога делалась очень тяжелой, и сквозь какую-то муть в сознании я соображал, что операция окончена, и относил отрезанную ногу в цинковый ящик...» (рассказ «За мутным Саном»).

Из тылового санитарного поезда Паустовского перевели в полевой, который находился непосредственно у линии фронта. С октября 1915 года и всю зиму этот поезд стоял на станции Замирье – ныне это станция Городея. Эта, по выражению самого писателя, «гнилая зима» с 1915 на 1916 год в Замирье и окрестностях, включая Несвиж, находится в центре повествования нескольких книг, повестей и рассказов К. Паустовского. Она послужила сюжетным фоном повести «Романтики» и второй в трилогии «Повесть о жизни» книги «Беспокойная юность».

УДК 811.161.3'373

У. І. КОВАЛЬ

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, Рэспубліка Беларусь

СРОДКІ МАСТАЦКАЙ ВЫРАЗНАСЦІ Ў АПАВЯДАННІ МІХАСЯ ЛЫНЬКОВА “АНДРЭЙ ЛЯТУН”

Невялікае апавяданне Міхася Лынькова “Андрэй Лятун” – прыклад твора, у якім лёс канкрэтнага чалавека непарыўна звязваецца з лёсам чыгункі, а светаадчуванне галоўнага героя цесна пераплятаецца з нібы жывымі, але такімі рознымі лакаматывамі – “кукушкай”, кур’ерскім і шчукінскім. Найбольшую цікавасць выклікае ў чытача невялікі манеўровы паравоз, на якім працуе машыністам ужо састарэлы Андрэй і якога ў самым пачатку твора ён крыху насмешліва называе “кукушкай-свістушкай”. Праз усё апавяданне праходзіць матыў проціпастаўлення двух паняццяў (фактычна – канцэптаў): “кукушка” і “кур’ерскі”. На кур’ерскім пасажырскім цягніку “праездзіў Андрэй палавіну свайго жыцця”, і гэта, безумоўна, былі яго самыя шчаслівыя гады, бо менавіта таму і атрымаў ён прозвішча *Лятун*, што “калісьці меў славу адважнага, смелага машыніста”, што “яго цягнікі не хадзілі, а ляталі”, што “ён любіў пад’язджаць да кожнай станцыі з уласціваю толькі яму пыхаю і смеласцю”. Кур’ерскі цягнік для Андрэя Летуна – гэта вялікая хуткасць, няспынны рух, рамантычнае імкненне да чагосьці далёкага, новага, нязведанага. “Кукушка” ж успрымаецца старым машыністам не толькі як увасабленне статыкі, адсутнасці руху, але і як сімвал непазбежнай смерці (*Стоі, гібей са сваёю “кукушкай-свістушкай”*); гэты паравоз выклікае такія негатыўныя для машыніста асацыяцыі, як “гнілыя

шпалы”, “платформа”, “паўсотня сажняў”. Невыпадкова пры гэтым (як абагульненне) ўжываецца надзвычай песімістычная метафара: *Не жыццё, а маслёнка мазутная*. “Мазутная маслёнка” ў дадзеным выпадку – вельмі выразны і трапны аўтарскі вобраз, які перадае даволі сумную карціну свету прафесійнага машыніста, сімвалізуе адсутнасць руху, прыземленасць, будзённасць жыцця. Такое шэрае, нецікавае, пазбаўленае рамантыкі руху жыццё проціпастаўляецца далёкаму і яркаму, незабыўнаму часу, калі Андрэй Лятун кіраваў хуткасным кур’ерскім цягніком, які немагчыма ўявіць без такіх слоў і выразаў, як *раздолле, жазлы, пуцёўкі, п’ары наддаць, поўны ход, семафоры крылатыя, рэйкі бліскучыя*.

Абвострана-балюча ўспрымае Андрэй і насмешкі свайго старога сябра Івана, які, адказваючы на жартаўлівую пагрозу (*Калі-небудзь пападзеіся, гад, прышчамлю буферамі, як жабу – не піснеш*), выказвае такое ж жартаўлівае сумненне: “*Кукушкай” прышчэміш?* Андрэй не паглыбляе такую крыўдную для яго амаль канфліктную сітуацыю і не адказвае на знявагу таварыша па працы; наадварот, ён, разумеючы сяброўскія “намёкі”, у душы ўсё ж адстойвае “годнасць” свайго старога, як і ён сам, паравоза: *Ці можна адказаць чалавеку, які так зняважліва ставіцца да паравоза? Хоць гэта і паравоз не паравоз, а так сабе, непаразумеенне нейкае, але ўсё ж такі машына, і павінна яна вавагу мець і пашану належную. А то н’а табе, “куку-у-шка”*.

Крыху сумным зместам пранізаны дыялог Андрэя Летуна з яшчэ адным ягоным калегам па працы – Каўтуном, машыністам магутнага шчукінскага паравоза. Відавочна, што тэхнічная перавага ў гэтым выпадку не на баку Андрэя, і ён сам гэта прызнае, пачуўшы паравозны гудок: *Яго паравоза голас за дваццаць вёрст чуваць, не мая “кукушка”...* У размове з Андрэем Каўтун дэманструе свой больш высокі прафесійны статус праз выкарыстанне дзеяслова *кукаваць*, па-першае, у прафесійным, вядомым толькі машыністам сэнсе – ‘працаваць машыністам “кукушкі” па ўзросце, на схіле гадоў’: *Здароў, Каўтун! – А, Андрэй, вось не пазнаў, браце, цемь, бачыш. Ну, як “кукуеш”?* – *Кукую, нічога, браток, не папішаш...* – *Кукуй, кукуй*.

Па-другое, важна падкрэсліць, што слова *кукушка* (бел. *зязюля*) ўвогуле звязваецца з комплексам негатыўных асацыяцый перш за ўсё таму, што гэтая птушка падкладвае свае яйкі ў гнёзды іншых птушак, з-за чаго гэтая намінацыя ўжываецца ў гутарковай сферы з ацэнчым пераносным значэннем ‘жанчына, якая пакідае народжанае дзіця ў радзільным доме, на ўтрыманне дзяржавы’. Са зместам вядомай усходнім славянам і літоўцам легенды пра жанчыну, з-за якой загінуў муж-вуж, а яна сама ператварылася ў зязюлю-адзіночку, звязана і семантыка дзеяслова *кукаваць* – ‘жыць самотна, без сям’і’ [1, с. 478]. Такім чынам, можна меркаваць, што слова *кукаваць* у вышэй прыведзеным дыялогу рэалізуе таксама (ў дачыненні да

машыніста Андрэя Летуна) значэнне ‘жыць (часова) без сям’і’. На карысць гэтага меркавання сведчыць і працяг дыялога паміж Андрэем і Каўтуном, які з’едліва-іранічна падсмейваецца наконт часовага “халасцяцкага” статусу старога машыніста і магчымай нявернасці ягонай жонкі: *Кукуй, кукуй. А да жонкі калі? – У панядзелак з’езджу. Калі ўбачыш часам, скажы, хутка прыеду. – Дзе ж ёй сумаваць там. Нябось, маладога знайшла, ці ж ты ёй нара... – Ну, ты ўжо сказаў. Табе б толькі зубы скаліць. Хадзі вось шклянку чаю перахваці...*

Відавочна, Міхась Лынькоў імкнуўся стварыць не вельмі прывабны вобраз машыніста “шчукінскага” цягніка Каўтуна, проціпастаўляючы яго Андрэю Летуна ў чалавечых, маральных якасцях. Так, размаўляючы з маладымі калегамі па працы, Андрэй далікатна, асцярожна, але ўсё ж асуджае Каўтуна, у якога трагічна, падчас аварыі, загінуў сын-качагар, за неберажлівых адносін да тэхнікі: *А што Каўтун – даездзіца і да майго: стары ўжо, ды на сэрцы гарачы, не шкадуе паравозаў, толькі ведае: паддай пары, паддай. А так і да бяды можна хутка. А чаму не шкадуе? За сына помсту мае, за сына зле на машыну.* Тут і ў іншых выпадках Андрэй Лятун выступае як тыповы філосаф-фаталіст, які неаднаразова падкрэслівае, што жыццё чалавека прадвызначана яго лёсам, а сам лёс – гэта нейкая неадчэпная антрапаморфная істота: *На ўсё свой лёс; Такі лёс, каму як...; Ды лёс, браткі, – ад яго не ўцячэш. І на рэйках наш лёс, усю дарогу так і бяжыць за табою па рэйках, адстаць баіцца.*

Акрамя таго, “негатыўна-гаворачым” з’ўляецца і само прозвішча *Каўтун* (дарэчы, пра імя гэтага персанажа нам нічога не вядома), якое мае відавочную сувязь з апелятывам *каўтун* ‘збітыя, зблытаня ў адзін ком валасы’. У сферы народнай духоўнай культуры *каўтун* успрымаўся як захворванне, звязанае не толькі з адсутнасцю належнай гігіены, але і з сурокамі (рус. *сглазом*), увогуле “са злымыснымі дзеяннямі чарадзея” [2, с. 232].

У цэлым трэба адзначыць, што апавяданне “Андрэй Лятун” пранізана песімістычным настроем. З сумных разважанняў галоўнага героя пра “кукушку-світушку” яно пачынаецца, і на працягу ўсяго тэкста стары машыніст гэтак жа сумна разважае, выкарыстоўваючы спецыяльную тэрміналогію для апісання свайго фізічнага і псіхалагічнага стану: *Так, браце Андрэй, сядзі цяпер і не рыпайся. А чаму? Таму што слабыя мы сталі, а віною ўсяму: годы точаць падшыпнікі, не разгонішся цяпер, не раз’едзешся... А іначай кажучы, старасць – не радасць. Баста! Годзе! Ад’ездзіся!; Старасць. Немач. Вочы сталі нязоркія, вушы нячуткія, слабая рука – трасецца на рэгулятары; Калі б то мне вашы гады, здаецца б, плячом паровоз з дэпо выштухнуў. Стары я, браткі, недалугай раблюся. Што год, то горш. Але не шкада, сваё адуляў, сваё адмалюў...*

Паказальна між тым, што ў фінальнай частцы гэтага твора мы бачым ужо іншага галоўнага героя – сапраўднага Андрэя Летуна, які, не зважаючы на

сталы ўзрост, з хваляваннем і радасцю кіруе (няхай хоць і не працяглы час) хуткасным цягніком. Як у далёкай маладосці, стары Андрэй – сапраўдны Лятун! – перажывае, нібы птушка, шчаслівае адчуванне палёту: *І ляцім жа, браткі! Э-эх ляцім!.. Даганяй – не дагоніш...*

Такі аптымістычны, жыццясцвярджалны фінал твора вельмі важны як мастацкі прыём: гэтым самым пісьменнік падкрэсліў думку пра тое, што жыццё не спыняецца, што ўсё добрае і карыснае, набытае працавітым і гаспадарлівым, смелым і дасціпным, разважлівым і мудрым Андрэем Летуном, знойдзе ўвасабленне і працяг у справах яго маладых паплечнікаў.

Рамантычны характар галоўнага героя, яго любоў да прафесіі праяўляюцца таксама ў тым, што для Андрэя Летуна вельмі блізкімі, дарагімі, нават узнёслымі з’яўляюцца не вельмі прыемныя для звычайных пасажыраў пахі: *Над лініяй водар ад палыну і мазуту. І пахне яшчэ перагарам вугалю і газавым курывам; І коцяцца думкі-словы ў начную цемрадзь, дзе пах вугалю і дыму.*

У разглядаемым мастацкім тэксце актыўна выкарыстоўваюцца тэхнічныя тэрміны, без якіх немагчыма апісанне паўсядзённага жыцця чыгуначніка: *стрэлачнік, лінейны, буфер, стрэлкі, тэндэр, дэпо, кастылі, буксы, рэгулятар, поршань, цыліндр* і інш. Разам з тым, у апавяданні ўжываюцца шматлікія вобразныя сродкі, якія дапамагаюць рэалістычна перадаць маўленчыя асаблівасці персанажаў, у першую чаргу – галоўнага героя. Вельмі трапным з’яўляецца, напрыклад, вобразнае прэдыкатыўнае выказванне *годы точаць падшыпнікі*, якое, з аднаго боку, абазначае тэхнічную з’яву – непазбежнае псаванне металу з-за трэння, а з другога боку, пад “падшыпнікамі” можна разумець чалавечы арганізм у цэлым, які на схіле гадоў таксама непазбежна “сточваецца”, “прыходзіць у непрыдатнасць”.

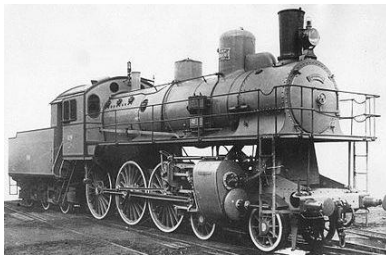
Важную эстэтычную ролю ў творы адыгрываюць і фразеалагічныя звароты, якія маюць выразную эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку. Параўн.: *зубы скаліць* ‘кпіць, падсмейвацца’. *Табе б толькі зубы скаліць; даць лататы* ‘хутка пабегчы’. *Некаторыя лататы хацелі даць, ды пасажыры скемілі, у чым справа.* Выкарыстоўваючы агульнавядомае ўстойлівае словаазлучэнне *вадой не разальеш* ‘вельмі дружныя, неразлучныя, заўсёды разам’, аўтар апавядання наўмысна “пашырае” яго, дадаючы ўстойліваму словазлучэнню “чыгуначны каларыт”. На гэты выпадак звярнуў у свой час увагу вядомы беларускі фразеалаг І. Я. Лепешаў: “У аснове фразеалагізма – вобраз, звязаны са спробай, разліваючы вадой, разняць, разгнаць жывёл, калі яны б’юцца. Параўн. ужыванне фразеалагізма з ажыўленнем яго ўнутранай формы шляхам далучэння да яго ў якасці аднароднага члена структурна-аднатыпнага свабоднага словазлучэння: “Не, гэта старыя прыяцелі, спрадвечныя дружбакі, якіх *не разальеш вадой, не разгоніш парай*” (М. Лынь-

коў)» [3, с. 64]. Не меншай выразнасцю вызначаецца аўтарскае выкарыстанне яшчэ аднаго агульнапашыранага фразеалагізма – *не фунт ізюму* <каму> ‘не дробязь, не пусцяковіна; справа сур’ёзная’ [3, с. 257]: назоўнік *ізіюм* у гэтым выпадку заменены словам *гайкі*: *Вы паспрабавалі б вось прапрацаваць у дзевятнаццацім, у дваццацім годзе, даведаліся б, пачым фунт гаек*.

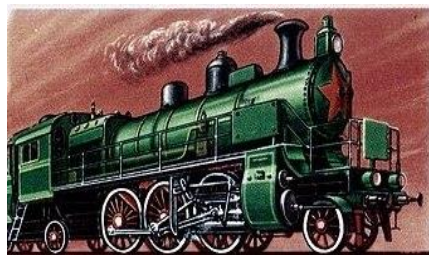
У заключэнне звернем увагу на паходжанне слоў-прафесіяналізмаў, што выкарыстоўваюцца ў творы для абазначэння паравозаў – *шчукінскі* і *“кукушка”*. Паходжанне першай намінацыі пазбаўлена нейкага загадкавага, рамантычнага арэолу: яно звязана з прозвішчам вядомага рускага інжэнера, канструктара паравозаў прафесара Мікалая Леанідавіча Шчукіна (1848–1924 г.), які распрацаваў “новы тып таварнага паравоза для дзяржаўнай чыгункі” [4, с. 168].

Што датычыць назвы *“кукушка”*, то паводле яе ўзнікнення існуе некалькі версій. Згодна з найбольш пашыранай з іх, гэтая назва была ўтворана ад абазначэння асобнай серыі паравозаў – *К^у* (каломенскі ўзмоцнены). Параўн.: *кукушка* ‘небольшой маневровый паровоз’ (от буквенного обозначения его серии – *К^у*) [1, с. 479]. Па дадзеных В. А. Ракава, паравоз “кукушка” пачаў вырабляцца на Каломенскім машынабудаўнічым заводзе яшчэ ў 1911 годзе, эксплуатаваўся на чыгунцы да 1962 года і характарызаваўся як “даволі ўдалы тып хуткаходнага паравоза”, як “дастаткова эканамічны, просты ў рамонце, але саступаючы па магутнасці іншым паравозам” [4, с. 230–231]. Лічыцца таксама, што назва *“кукушка”* з’явілася “з-за падабенства гучання паравоза з гукамі, якія выдаюцца кукуючай птушкай”. Такія паравозы валодалі слабым свістком, і іх сігналы больш былі падобныя на “кукаванне”, чым на стандартнае паравознае “ту-ту” [5] (рысунак 1).

а)

б)

Рысунак 1 – Паравозы пачатку XX веку:

а – манеўровы паравоз серыі *К^у* (“Кукушка”); б – кур’ерскі пасажырскі паравоз серыі *С^у*

Аляксей Вульфай, старшыня Усерасійскага таварыства аматараў чыгункі, выказаючы сумненне наконт гукавога падабенства паравознага свістка і голасу зязюлі, бачыць у гэтым іншы метафарычны перанос – на падставе

знешняга падабенства: «Самый простой вариант, как бы логичный – ассоциация с птицей, но в чем она, мне лично непонятно. Кукующий поезд я себе не представляю, пение кукушки совершенно не похоже на гудок паровоза. «Куку» и гудок паровоза – какая тут связь? Кукушка в лесу и этот поезд в лесу маленький идет? Но поезд-кукушонок – вроде как что-то маленькое, милое, но кукушонок-то ведь и сама кукушка не самые симпатичные птички... В общем, тут тайна какая-то!» [6].

Можна, аднак, сцвярджаць, што незалежна ад самых розных асацыяцый і меркаванняў слова “кукушка” замацавалася ў жывым маўленні для абазначэння невялікага працавітага манеўровага паравоза, які, незважаючы ні на што, паважаў і шанаваў Андрэй Лятун – галоўны персанаж аднайменнага апавядання Міхася Лынькова.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1 Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.

2 Валодзіна, Т. Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка ; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 232.

3 Лепешаў І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 448 с.

4 Раков, В. А. Локомотивы отечественных железных дорог 1845–1955 / В. А. Раков. – М. : Транспорт, 1995. – 564 с.

5 Поезд «Кукушка». Почему так называется [Электронный ресурс]. – Режим доступа : znachenie.mozaiyka.ru/articles/poezd-kukushka-pochemu-tak-nazyvaetsya.html. – Дата доступа : 01.05.2022.

6 Вульффов, А. Что такое поезд-кукушка? / А. Вульффов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://yandex.ru/q/question/chto_takoe_poezd_kukushka_81708291/. – Дата доступа : 01.05.2022.

УДК 82:656

Н. А. КУЛИЕВ

*Институт телекоммуникаций и информатики Туркменистана,
г. Ашхабад*

ТРАНСПОРТ В МОТИВАЦИОННОМ БЕСТСЕЛЛЕРЕ РИЧАРДА БРЭНСОНА «БЕРИСЬ И ДЕЛАЙ!»

Ричард Брэнсон – легендарный британский предприниматель, один из самых богатых людей планеты, основавший корпорацию Virgin, которая сегодня объединяет под своим брендом почти 400 компаний в самых разных